

1

ח הארץ הזאת ויבן שם מזבח ליהוה הנראה אליו: ויעתק משם ההרה מקדם ית ארעא דא, וקנא תמן מדבחא, קדם יי דאחגלי ליה: ח. ואספלק מתמן לטורא, ממדנח

רמב"ן

הארץ, נרמז לו מזה כי בניו יכבשו המקום ההוא תחלה²² קודם היותם זוכים בו, וקודם היות עון יושב הארץ שלם להגלותם משם, ולכן אמר והכנעני אז בארץ²³. וכאשר נתן לו הקב"ה הארץ במאמר, אז נסע משם ונטע אהל בין בית אל ובין העי כי הוא המקום אשר כבש יהושע בתחלה²⁴, ויתכן שהזכיר הכתוב והכנעני אז בארץ, להורות על ענין הפרשה לומר כי אברם בא בארץ כנען ולא האהו השם הארץ אשר יעדו, ועבר עד מקום שכם, והכנעני הגוי המר והנמהר²⁵ אז בארץ, ואברם ירא ממנו ולכן לא בנה מזבח לה', ובבואו במקום שכם כאלון מורה נראה אליו השם ונתן לו הארץ, וסרה יראתו כי כבר הובטח בארץ אשר אראך, ואז בנה מזבח לה' לעבדו בפרהסיא. ואלון מורה זה במקום שכם²⁶, ונקרא גם כן אלוני מורה כמו שכתוב מול הגלגל אצל אלוני מורה, (דברים יא ל) ושם הר גריזים והר עבל בשכם וקרוב לירדן²⁷, שבאו שם בתחלת ביאתם בארץ, אבל אלוני ממרא^{27*} הוא מקום אשר הוא בארץ חברון רחוק מן הירדן. ודע כי בכל מקום שיאמר הכתוב אלוני ממרא, שם ממרא הוא על איש אמורי שהמקום ההוא שלו, כמו שנאמר והוא שוכן באלוני ממרא האמורי אחי אשכול ואחי ענר (להלן יד יג), וכל אלון מורה ואלוני מורה נקרא המקום ההוא על שם איש ששמו מורה, אבל זה כנעני הוא מארץ הכנעני היושב בערבה²⁸, וכשיזכיר הכתוב ממרא סתם הוא שם העיר, כמו שנאמר ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע היא חברון (להלן לה כז), על פני ממרא היא חברון (להלן כג יט), כי האיש אשר לו אלוני נקרא על שם העיר. וכן שכם בן חמור (להלן לד ב), כשם העיר שכם. ובבראשית רבה²⁹ על דעתיה דרבי יהודה³⁰ אתרא הוא דשמיה ממרא, ועל דעתיה דרבי נחמיה גברא הוא דשמיה ממרא.

(ח) ויקרא בשם ה', פירש אונקלוס³² שהתפלל שם, כמו קראתי שמך ה' מבור תחיתו (איכה ג נה). והנכון שהיה קורא בקול גדול שם לפני המזבח את שם ה' מודיע אותו³³ ואלהותו לבני 22 להלן לד, כה. 23 לומר אע"פ שכנעני אז בארץ החזיק הוא באותו מקום (טור). 24 על ידי מלחמה, אבל ירתו כבש על ידי נס. 25 שאין לו מחשבה כהוגן רק יעשה דבריו במהירות (ראב"ע). 26 ע"י רד"ק. 27 (כדעת ר' אליעזר בסוטה לג, ב, ועיי' שם, א) 27* להלן יח, א. 28 ראה דברים יא, ל. 29 מב, יד. 30 שמבאר והוא שוכן באלוני ממרא, במשראי דממרא, שם המקום היה ממרא, ועל דעתיה דר"ג שמבאר בפלטיין דממרא שם האיש היה ממרא. 31 ע"י ריקאנטי כא, ב. 32 שתורגם: וצלי בשמא דה'. 33 ע"פ כ"י, זכס"ש: את השם המודיע אלהותו. ובסוף מווקק גורם: שהיה קורא בקול גדול את שם השם לפני המזבח ומודיע אלהותו.

חזקוני

במצר צפוני מזרחי²², ועלה לחלקו של שם, ובאותו חלק היתה ירושלים, וארץ בני כנען היתה מתפשטת לצד מצרים אחיהם בדרומו של עולם, ובה היתה חברון. אבל לפי לשון התלמוד שבמסכת כתובות²³ ניחא: אפשר אדם בונה בית לבנו הקטן ואחר כך לבנו גדול וכו'. דלא בחס מיירי כלל אלא בנח²⁴, וכן 22 שהיתה בחלקו של שם. 23 ק"ב, א. 24 כן פירש במושב זקנים עמ' טו, ע"ש, ובמנחת יהודה שמעתיק כאן את לשון רבינו בשמו, השמיט המלים "אלא בנח".

(ח) ויעתק משם, אהלו²¹. מקדם לבית אל, במזרחה של בית אל, רש"י נמצאת בית אל כמערכו, והוא שנאמר: בית אל מים. אהלו, "אהלה" כתיב, בתחלה נטה את אהל אשתו ואחר כך את שלו, ב"ר²². ויבן שם מזבח, נתנבא שעתידין בניו להכשל שם על עון עכן והתפלל שם עליהם²³.

21 כלומר ואין פירושו שהיה מעתיק את עצמו, מדלא כתיב ויעתק בסגול חחת הי"ד, אלא כתיב בפתח חחת הי"ד שהוא לשון מפעיל (לבוש). 22 ב"ר לט, טו. 23 שם טו.

נפעל⁸. הנראה אליו, שם התואר מהבנין הנזכר⁹. וכמוהו ואשר ראב"ע היה נעשה (נחמיה ה יח).

(ח) ויעתק, מהבנין הכבד הנוסף¹⁰, והוא פועל יוצא, כי ויעתק צור ממקומו (איוב יח ד) עומד¹¹, והפעול אהלה¹², וגם הוא פועל נ"ט. וטעם ויעתק ויסע, והנחה נעלם אחר יו"ד ויט תחת נו"ן שהוא פ"א הפעל¹³, וכן ויז נצחם (ישעי" סג ג) ושיניהם פעלים יוצאים. וטעם מים ממערב, כי למערב א"י הוא הים הגדול הספרדי¹⁵, ואיננו ים אוקיינוס, כי רחוקה היא הארץ הנזכרת ממנו, והנה נסע ממזרח בית אל מערבה עד שב העי מזרח למחנהו¹⁶, וטעם ויקרא בשם ה' תפלה, או קריאת בני אדם לעבוד השם.

8 הצירה נקרא כאילו היתה אחריו יו"ד נחה ונעלמה (נח נעלם, נסתר) במקום הדגש שהיה צריך לבוא בפ"א הפועל במקום נו"ן נפעל, כיון שהרי אינה מקבלת דגש. 9 נפעל. 10 פועל עומד, ויעתק — הוא פועל יוצא, שפעולתו יוצאת לגוף אחר, ויעתק הוא פועל עומד, שפעולתו אינה עוברת לגוף אחר. 11 הפועל — המקבל את הפעולה של הפועל היוצא הוא אהלה, שהוא גם הפועל של ויט. 12 הפעולה של הפועל היוצא הוא אהלה, שהוא גם הפועל של ויט. 13 הצירה שם נח נעלם — נסתר במקום הדגש שהיה צריך לבוא בט' במקום הנ"ן החסרה — נטה. 14 ויז מן נוה. 15 ים התיכון הנמשך מספרד. 16 עד שהעי שבה להיות לו ממזרח.

שאתננה לך מיד ואורישי הגויים מפניך, כי זה לא ייתכן, כי אתה רד"ק יחיד לא תוכל ליישב הארץ עד שיהיו בניך רבים והם ירשוה, אבל מעתה תהיה לך מתנה שתעבור ותלך לארכה ולרחבה עם מקנך ורכושך הרב ואין מי אומר לך רק טוב, שהרי עתה שאתה עובר בה אתה עובר בשלום ואין מי שיאמר לך דבר. אבל לזרעך כשהיו רבים אתננה ואורישי הגויים מפניהם, ואפילו להם כשנכנסו לארץ שהיו שש מאות אלף ואלף שבע מאות ושלשים¹³ מלבד פקודי בני לוי אמר: מעט מעט אגרשנו מפניך עד אשר תפריה ונחלת את הארץ (שמות כג ל). ויבן שם מזבח, כטעם הודאה לאל שנראה אליו ובשרו בארץ ההיא שהיא טובה ורחבה זבת חלב ודבש שיתננה לזרעו.

(ח) ויעתק משם ההרה, העתיק משם אהלה ללכת אל ההר שהוא ממזרח לבית אל שהיה עובר בארץ לראותה. ויט אהלה, נתעכב שם עד שבנה שם מזבח וקרא שם בשם ה', אהלה בה"א כמו בוי¹⁴, בית אל מים, בית אל היה ממערב ההר והעי ממזרח להר ובאותו ההר נטה אהלה ובנה שם מזבח לה' ושם קרא בשם ה', כלומר קרא ליושבי ההר ההוא שיבואו אל המזבח והראה להם דברים של טעם כי לאותו האל שבנה הוא מזבח לשמו ראוי לעבוד לו לבדו לא לאלילים שעובדים הם, והיה משיב רבים מהם לאמונתו כי שתי פעמים קרא שם בשם ה' אולי הכיר 13 במדבר כו, נא. 14 וכן בספר מכלול שער דקרוק הפעלים (ד' ליק פב, ב).

בראשית יב' לך לך

קנה

לבית אל ופךסיה למשקניה,
בית אל מפערקא ועי
מפךדנחא, ויבנא תמן
מדקחא קדם יי, וצלי
בשמא דיי: ט. ונטל
אברם, אזיל ונטיל
לדרומא: י. ונהה כפנא בארעא, ונחת אברם למצרים לאתותכא תמן, ארי תקיף כפנא בארעא:

לבית אל ויט אהלה בית אל מים והעי מקדם ויבן שם מזבח ליהוה
ויקרא בשם יהוה: ויסע אברם הלך ונסוע הנגבה:
ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה לגור שם כן כבד הרעב בארץ:

(ט) הלך ונסוע, לפרקים, יושב כאן חדש או יותר ונסוע משם רש"י
ונוטה אהלו במקום אחר, וכל מסעיו הנגבה ללכת לדרומה של
ארץ ישראל והיא לצד ירושלים שהוא בחלקו של יהודה שנטלו
בדרומה של ארץ ישראל להר המוריה שהיא נחלתו²⁴.
(י) רעב בארץ, באותה ארץ לבדה²⁵, לנסותו²⁶ אם יהרהר אחר
דבריו של הקב"ה שאמר לו ללכת אל ארץ כנען, ועכשיו משיאו
לצאת ממנה.
24 כ"ר שם. 25 מדכתיב בארץ בקמץ תחת הכי"ת שמשמעו בארץ הידועה,
פירושו באותה ארץ לבדה, דאי הוה בשו"א תחת הכי"ת או הוא פירושו בכל הארץ,
ר"ל בכל העולם (לבוש). 26 תנחומא לך לך ה.

(ט) הנגבה, פאת דרום, ונקרא כן בלשון ארמית נגיבו מיא¹⁷, כי ראב"ע
צד דרום חם, ומרוב החום ייבש, וכן טעם כי ארץ הנגב נתתני
(יהושע טו יט)¹⁸.
(י) ויהי רעב בארץ, בארץ כנען.
17 התרגום של חרבו המים (ח, יג) - נגיבו מיא 18 ארץ יבשה.

באנשים ההם שהיו קרובים לתשובה, ובכראשית רבה¹⁴ *ר"ק
שהתנבא כי שם יפלו מבניו על עון עכן וכנה שם מזבח והתפלל
עליהם.
(ט) ויסע אברם, נסע משם והלך הלך ונסוע, ממקום למקום.
הנגבה, לצד דרום של ארץ ישראל, ובכראשית רבה¹⁵ כל מסעיו
היו לצד דרומה של ארץ ישראל שהתנבא כי שם יהיה חלק יהודה
לדרום ארץ ישראל¹⁶ והר המוריה בחלקו שעתידי להעלות בנו
עליו.

(י) ויהי רעב בארץ, זה אחד מן הנסיונות¹⁷ שנסה האל את
אברהם אבינו ועמד ככולן ולא הרהר אחר הקב"ה לאמר: אתמול
אמר לי: ונברכו בך כל משפחות האדמה (לעיל ג) והיום רעב
בארץ שאני שוכן בה עד שאצטרך לצאת ממנה אל מקום אחר,
אלא הכל היה מקבל באהבה ולא הרהר אחר מדותיו של הקב"ה,
מצרימה, כי ברוב כמצרים שובע ואפילו יהיה רעב בשאר
ארצות, לפי שאינה שותה ממי מטר אלא ממימי הנהר כמו
שאמר: לא כארץ מצרים היא (דברים יא י), ואברם לא היה יכול
לסבול הרעב כי היה כבד ומקנהו רב ולא היו מוצאים מרעה,
ועוד כי נפשות ביתו היו רבים, לגור שם, לא להשתקע שם אלא
לגור שם עד שיעבור הרעב מארץ כנען.

14 * לט, טו מובא ברש"י. 15 ליחא לפנינו וראה סוף פל"ט: הלך ונסוע
הנגבה, מחקה והולך כנגד בית המקדש, ועי' תורה שלמה, קכו. 16 עי' רש"י,
17 פד"א פכ"ו.

(ח) בית אל מים והעי מקדם, בין שתי עירות גדולות, למען ירבו ספורנו
הבאים לשמוע בקראו בשם ה'.
(ט) הלך ונסוע הנגבה, כשנסע ממקום למקום כמנהג הרועים לא
הלך למזרח ולא למערב שלא לנסות מאחת משתי העירות
שהתחילו קצתן להמשך אחריו.
(י) לגור שם, לא להשתקע.

רמב"ן אדם, כי באור כשדים היה מלמדם ולא אבו שמוע, ועתה כשכב
בארץ הזאת שהובטח בה ואברכה מברכך, היה למוד ללמד
ולפרסם האלהות, וכן אמר הכתוב ביצחק כאשר הלך אל נחל
גרר והובטח אל תירא כי אתך אנכי (להלן כו כד), שבנה מזבח
ויקרא בשם ה' (שם כה), כי בא במקום חדש אשר לא שמעו את
שמעו ולא ראו את כבודו והגיד כבודו בגוים ההם, ולא נאמר
כיעקב כן מפני שהוליד בניו רבים כלם עובדי³⁴ ה' והיתה לו
קהלה גדולה נקראת עדת ישראל ונתפרסמה האמונה בהם,
ונודעה לכל עם, וגם כי מימי אבותיו נתפרסמה בכל ארץ כנען,
וכך אמרו בכראשית רבה³⁵ מלמד שהקרי³⁶ שמו של הקב"ה כפי
כל בריה.

(ט) הנגבה, כתב רבינו שלמה ללכת לדרומה של ארץ ישראל,
והוא בחלק של בני יהודה שנטלו בדרומה של ארץ ישראל, וכן
לעתידי לבא בכניו, שנאמר יהודה יעלה בתחלה (שופטים א ב),
(י) ויהי רעב בארץ, הנה אברהם ירד למצרים מפני הרעב לגור
שם להחיות נפשו בימי הבצורת³⁷ והמצרים עשקו אותו חנם
לקחת את אשתו, והקב"ה נקם נקמתם בנגעים גדולים והוציאו
משם במקנה בכסף ובוהב, וגם צוה עליו פרעה אנשים לשלחם,
ורמז אליו כי בניו ירדו מצרים מפני הרעב לגור שם בארץ
והמצרים ירעו להם ויקחו מהם הנשים³⁸, כאשר אמר וכל הבת
תחיון (שמות א כב), והקב"ה ינקום נקמתם בנגעים גדולים עד
שיוציאם בכסף וזהב וצאן ובקר מקנה כבד מאד³⁹, והחזיקו בהם
לשלחם מן הארץ⁴⁰, לא נפל דבר מכל מאורע האב שלא יהיה
בבנים, והענין הזה פרשוהו בכראשית רבה⁴¹, רבי פנחס בשם
רבי אושעיא⁴², אמר הקב"ה לאברהם צא וכבוש את הדרך לפני
בניך, ואתה מוצא כל מה שכתוב באברהם כתוב בבניו, באברהם
34 ע"פ כ"י וטור, ובס"ש: עבדי ה'. 35 לט, כד. 36 שם: שהקריא
37 בס"ש: הצרות והבצרות, 38 רמז לשמו"ר (א, כב): וכל הבת תחיון,
מה צורך פרעה לקיים הבנות, אלא כך היו אומרים נמית הזכרים ונקח הנקבות
לנשים לפי שהיו המצרים שטופים בוימה. 39 שמות יב, לח.
40 שם לג, 41 מ. ח, 42 שם: הושעיה רבה.

חזקוני פ"י: אפשר דנח בנה חברון לשם בנו הקטן והדר בנה צוען לחם
בנו הגדול ממנו, בתמיה ואלא מאי, אלא בודאי בנה צוען לחם
כרישא והדר בנה חברון לשם בנו הקטן ממנו, דחם גדול היה
משם שתי שנים, כדאיחא כפרק בן סורר ומורה²⁵, והא דקחשיב
שם כרישא דרך חשיבותא קא חשיב, השתא ניחא שפיר דחברון
לחלקו של שם נפלה, והכנעני אז בארץ, שהיה הולך וכובש את
א"י מזרעו של שם בחזקה, והכנעני אז בארץ, על שם העתיד
נכתב כשהיו ישראל מוחזקים בקרקע, לכך נופל בו לשון "אז",
כלומר אז בימי אברהם היה הכנעני בארץ, וכן לפנינו: והכנעני
והפרזי אז יושב בארץ (להלן יג ז).
(ח) ויעתק משם, נסתלק משם, לשון: המעתיק הרים (איוב ט ה),
מסלקן ממקומן, מקדם לבית אל, ממזרח לצד מערב,
25 סנהדרין סו, ב. ע"ש דמשמע דחם היה גדול משם רק שנה אחת, וכאן כתוב

בעולם, ויש עובדים מין אחר וחושבין שבו יהיה העובד עצם ברכה להפיק כל רצונו עד שכל המתקרבים אליו יתברכו מברכתו, ולכך הזכיר לו הש"י כנגד כל המינין האלו: ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה שמך והיה ברכה, מפני שכל הכחות כולן שהן מיני ע"ז אין בידם להוסיף ולגרוע אלא כפי מה שנמסר להם בפקודתם, וכ"ש שאין להם כח לעשות דבר והפכו, שהרי כוכב מאדים גם כי יעמוד לימין האדם ויהיה בעוזריו אין כח בידו לעזור ולא להועיל כי אם בפורענות ובדרכי ההיזק, לא בדרכי הטובה, וכן זולתם משאר כחות המטיבים או מריעים, אין בהם כח להועיל אלא כפי מה שנמסר להם בלבד, יהיה טוב או רע אין להם כח לעשות הפכו, ולכך הוסיף כאן: ואברכה מברכך ומקללך אאר, כי הוא דבר והפכו, אין כח זה ביד הכחות כולן כי אם ביד הכח הקדמון העליון, חלק יעקב יוצר הכל הוא, ממנו יבא הרע והטוב, כענין שאמר הנביא: (ישעיה מה, ז) "אני ה' עושה כל אלה".

ובמדרש: (תנחומא לך לך ד) ואברכה מברכך, הכהנים מברכין לישראל שנא': (במדבר ו, כז) "ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם". אמר הקב"ה אני מברך לאותו השבט. אמר הקב"ה בעוה"ז שבט לוי מברך אתכם, אבל לעתיד לבא אני בכבודי אברך אתכם, הה"ד: (ירמיה לא, כב) "יברכך ה' נוה צדק הר הקדש".

ונברכו בך. ע"ד הפשט, כנגד מה שהכל מקללים אותך עכשיו אתה עתיד שיתברכו כל האומות מברכותך. וע"ד המדרש: (ב"ר לט, יט) ונברכו בך, הגשמים והטללים בזכותך. ונברכו בך, יעקב בך את פרעה, יוסף גלה לו החלום, דניאל גלה לנבוכדנצר, כשהם נכנסים לצרה הם שואלים אותנו ואנו מגלים להם, הה"ד: ונברכו בך, ע"כ בבראשית רבה. וע"ד הקבלה: ונברכו בך, הברכה מלמעלה מדתו של אברהם תחלת המדות, ולזה רמזו במה שדרשו: ונברכו בך, שתהא ברכתם עוברת בך. והענין שהוא תחלה לקבל הברכה וממנו תפשט הברכה בכל העולם, וזהו ענין שכתוב: (תהלים קיז, א - ב) "שבחוהו כל האומים", "כי גבר עלינו חסד", וזה מבואר.

(ה) ואת הנפש אשר עשו בחרן. ע"ד הפשט: העבדים שהיו לו ונפשות ילידי ביתו שקנו בחרן, מלשון: (דברים ת, יז) "עשו לי את החיל הזה".

וע"ד המדרש: (ב"ר לט, כא) ואת הנפש, אלו הגרים שהכניסן תחת כנפי השכינה, אברהם היה מגייר האנשים ושרה מגיירת את הנשים. וזהו שאמר "אשר עשו", ולא אמר אשר עשה. וכן מצינו ביצחק שהיה עושה כן, ממה שדרשו: (בראשית לו, א) "וישב יעקב בארץ מגורי אביו", מגיירי אביו. ולמדך שהיה יצחק מגייר את האומות. וכן מצינו ביעקב: (בראשית לה, ב) "ויאמר יעקב אל ביתו ואל כל אשר עמו הסירו את אלהי הנכר אשר בתוכם", הא למדת שכל האבות הלכו בדרך הזה לבטל ע"ז ולפרסם האמונה והיחוד.

(ו) עד מקום שכם. העברה זו, והעתקתו מן ההר שאמר: ויעתק משם ההרה, ומה שנטה את אהלו בין בית אל ובין העי, הכל היו פעולות ודמיונות ממה שעתידי לבא לזרעו, כמו שאז"ל: האבות סימן לבנים, ובזה מצינו מנהג הנביאים שעושים מעשה נבואות, והכל לחזוק הענין שהם מתנבאים עליו, וכדי להורות שהוא עתיד לבא לידי מעשה ולהתקיים על כל פנים, ומזה החזיק הש"י לאברהם בארץ ועשה לו דמיונות בכל העתיד לעשות לזרעו.

והכנעני אז בארץ. על דרך הפשט הכנעניים אומה חזקה היו יושבי הארץ ההיא, ולפי שהיה אברהם מפחד מהם הרבה בהיותו עובר בארצם, ע"כ לא היה בונה מזבח עד שבא אל מקום שכם ונראה לו ה' ית' ואמר לו: לזרעך אתן את הארץ הזאת, ואז נסתלק פחדו, והוברר לו הענין כי זאת הארץ אשר הבטיחו עליה ובנה מזבח לה' על בשורת הארץ, זהו שאמר: ויבן שם מזבח לה' הנראה אליו. ואמר "אז" ולא אמר מאז, כי מימות נח נתנה הארץ ההיא לכנעני העבד המקולל, ורצה להפקידה בידו כדי שלא יחזיק בה אחר. ועוד תכלול מלת "אז" כי הארץ ההיא אקלים שביעי, וכן הוא רביעי ואמצעי, וזהו שאמר שלמה על המדה הידועה: (משלי לא, כד) "וחגור נתנה לכנעני", כי החגור באמצע הגוף.

ועוד יתכן לומר, מפני שלא אמר יושב בארץ כשם שהזכיר למטה בסמוך "והכנעני והפרזי אז יושב בארץ", כי אין הכונה על אומה היושבת, רק על הכח הממונה עליה, ויאמר "הכנעני" על הכח של מעלה שנקרא "כנעני" על שם האומה, והוא אלהי האומות שהזכיר יהושע לישראל, ואמר: (יהושע כד, טו) "בחרו לכם היום את מי תעבדון אם את אלהים אשר עבדו אבותיכם אשר מעבר הנהר ואם את אלהי האמרי אשר אתם יושבים בארצם ואנכי וביתי נעבוד את ה'", כי כן מצינו בשר של מצרים שנקרא מצרים על שם האומה, זהו שכתוב: (שמות יד, י) "והנה מצרים נוסע אחריהם", ולא אמר נוסעים.

וידוע מדרך הקבלה, גם חכמי המחקר מסכימים בזה, כי הדבר הדבק נקרא על שם הנדבק בו, גם הנדבק נקרא ע"ש הדבק, וכן מצינו שחכן של ישראל נקרא ישראל, וזהו שכתוב: (תהלים כד, ו) "מבקשי פניך יעקב סלה", כן דרשו רז"ל: (ב"ר עד, ח) (תהלים קיח, ב) "יאמר נא ישראל", סבא. מכאן כי הדבק נקרא על שם הדבר הנדבק, והנדבק על שם הדבק. ועם זה יתבררו לך כמה ענינים שבתורה, ואין לך לתמוה אם נקרא המלאך או הנביא בשם המיוחד, או מקום המקדש ג"כ, והוא מה שדרשו רז"ל: (ב"ר עב, ח) שנקרא שמו של משיח ה', שנא': (ירמיה כג, ו) "וזה שמו אשר יקראו ה' צדקנו". וכן ירושלים, שכתוב בה: (יתזקאל מט, לד) "ושם העיר מיום ה' שמה", אל תקרי שמה אלא שמה. וכן המלאכים שנקראים תמיד בשם המיוחד.

(ח) ויעתק משם ההרה. נעתק מאותו מקום שכנה המזבח ובא אל הר המוריה ובנה מזבח פעם אחרת, להורות כי שם עתידים לישראל להקריב העולה והשלמים בבית המקדש, והתפלל שם גם כן להורות: (ישעיה נו, ז) "כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים", זהו שאמר: ויבן שם מזבח לה' ויקרא בשם ה'. ומה שאמר "ויעתק", היה לו לומר ויעתק בפת"ח תי"ו, או "ויעתק" בציר"י תחת היל"ד והת"ו,

אבל הפשט באורו: ויעתק אהלו משם אל ההר.

ועל דרך הקבלה: יתכן לפרש "ויעתק משם ההרה", כי אברם העתיק במחשבות שכלו ההר, כלומר המדה העשירית הנקראת "הר" אשר הר המוריה מכוון כנגדה, והוא שתמצא במשה: (שמות כד. טו) "ויעל משה אל ההר", וכבר ידעת שתרגומו: לטורא, והוא מה שאמר: (שמות יט. ג) "ומשה עלה אל האלהים". והנה העתקה זו לא להפריד ולקצץ ח"ו רק ליחוד ולחבר הכל כאחד, כי העלה אל ההר הוא והעתיק אותו אל מקום אצילותו ומצאותיו, כי מצאותיו מקדם וע"כ סמך לו "מקדם" ואח"כ אמר "לבית אל", היא החכמה, והיא ב"ת של "בראשית", ועליה נשתבח משה: (במדבר יב. ז) "בכל ביתי נאמן הוא", והוא שאמר הנביא ע"ה: (מיכה ד. ב) "לכו ונעלה אל הר ה' ואל בית אלהי יעקב", כי "בית אלהי יעקב" מכוון כנגד הר ה'. ואח"כ אמר "ויט אהלה" הוא אהל הבנינה, ועל כן נחתמה המלה באות ה"א, היא ה"א הראשונה שבשם שמכחה נבראו שמים וארץ, והוא המלך שבנה פלטרין ע"י אדריכל, והאדריכל הוא ה"א של "בהבראם", והיא ה"א האחרונה שבשם. ויש להתבונן בתוספת שני הה"ן שבמלת "ההרה" גם בלשון "ויעתק" שהוא לשון יוצא לרמוז על שבארתי, ויתכן עוד שהיה "ויעתק" מלשון "עתיק יומין". והבן זה:

ויקרא בשם ה'. על דרך הפשט לשון הכרזה ופרסום, כענין שכתוב: (משלי כ. ו) "יקרא איש חסדו". (תהלים קטז. יז) "ובשם ה' אקרא". (בראשית מא. מג) "ויקרא לפניו אברך". וענינו שהיה מפרסם אלהותו של הקב"ה. ועוד יכלול לשון תפלה, כענין שכתוב: (תהלים ל. ט) "אליך ה' אקרא ואל ה' אתחנן", כי התפלה לרחמים והתחנה למדת הדין. וכן תרגם אונקלוס ע"ה: וצלי בשמא דה', והוא השם הגדול.

ועל דרך המדרש: הוא מלשון: (תהלים קד. ג) "המקרה במים עליותי", כאדם המחזק את התקרה כדי שיהיו בטוחים תחתיה, כן אברהם היה מחזק האמונה בלכות הבריות והיה מבטיחם שיזכו לחיי העוה"ב.

(ט) ויסע אברם הלך ונסוע הנגבה. תכלית כל מסעותיו כולן שהיה נוסע וחונה פעם בזה ופעם בזה, לא היתה כונתו אלא לחלקו של יהודה שהיא בדרומה של א"י, והוא הר המוריה, זהו פשוטו. ונכלל בו עוד "הלך ונסוע הנגבה" מדרגה אחר מדרגה, מסע אחר מסע, תנועת הנפש השכלית והשקט הגוף, ומזה אמר תחלה "ויט אהלה", ואמר עוד בסמוך: ויאהל אברם ויבא וישב, וכל מסעות אלו כדי להשיג השגת נבואתו של אל שדי, הוא כנוי של אל"ף דל"ת שהשיג שכולל אותו הנגבה, וע"כ יזכרנו תמיד בדבריו: אדני ה' מה תתן לי, אדני ה' במה אדע.

(י) ויהי רעב בארץ וירד אברם. דרשו רז"ל: האבות סימנים לבנים, והוא הפרשה הזאת במקרה אאע"ה הכל סימן לזרעו בגלות מצרים, כי המצריים לקחו את אשתו והש"י נקם את נקמתו בנגעים גדולים והוציאו משם במקנה בכסף ובזהב, וגם צוה עליו פרעה אנשים לשלחם, וכל זה אירע לבנים, והוא מה שדרשו רז"ל בבראשית רבה: (ב"ר מ, ה) כל מה שתמצא באברהם תמצא בישראל, באברהם כתיב ויהי רעב בארץ, ובישראל כתיב: (בראשית מה. ו) "כי זה שנתים הרעב". באברהם כתיב: ותקח האשה בית פרעה, ובישראל לקחו בנותיהן, שנאמר: (שמות א. כב) וכל הבת תחיון. באברהם כתיב: (בראשית יב. יז) "וינגע ה' את פרעה", ובישראל כתיב: (שמות יא. א) "עוד נגע אחד אביא על פרעה". באברהם כתיב: (בראשית יב. יח - ט) "ויקרא פרעה לאברם" וגו', "הנה אשתך קח ולך", ובישראל כתיב: (שמות יב. לא) "ויקרא למשה ולאהרן לילה ויאמר קומו צאו מתוך עמי". באברהם כתיב: (בראשית יב. כ) "ויצו עליו פרעה אנשים וישלחו אותו", ובישראל כתיב: (שמות יב. לג) "למהר לשלחם מן הארץ". באברהם כתיב: (בראשית יג. ב) "ואברם כבד מאד במקנה בכסף ובזהב", ובישראל כתיב: (שמות יב. לה) "וישאלו מצרים כלי כסף וכלי זהב". באברהם כתיב: (בראשית יג. ג) "וילך למסעיו", ובישראל כתיב: (שמות יב. לו) "ויסעו בני ישראל מרעמסס סכותה".

(יא) הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את. לשון "הנה" הזמנת הדבר, כמו: (בראשית יט. כ) "הנה נא העיר הזאת קרובה", (בראשית כב. ז) "הנה האש והעצים", (בראשית כב. א) "ויאמר הנני". ולשון "נא" הוא לשון פיוסין. ויאמר הכתוב. ע"ד הפשט: הריני מזומן ליפייס ממך, ומה הם הפיוסין, ידעתי כי אשה יפת מראה את, והיה כי יראו אותך וגו', אמרי נא אחותי את, והכל נמשך לפסוק "אמרי נא".

ועל דרך המדרש: (ב"ר מ, ד) הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את, אמר לה אברהם: יגיעת הדרך ממעט היופי, ומסלק זיו הפנים, ואת עומדת ביפך, הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את. ודעת רז"ל (תנחומא לך לך ה) שלא נסתכל בה מעולם עד אותה שעה, כי אברהם לענותותו הגדולה היה כורת ברית לעיניו, וכענין שאמר איוב: (איוב לא. א) "ברית כרתי לעיני", כי הצדיקים כורתים ברית עם אבריהם שלא יזיקו אותם, כאדם הכורת ברית עם אויביו שלא יזיקוהו, וכד"א: (שמות כג. לב) "לא תכרות להם ולא להיהם ברית", שאין לך אויב שיריע לאדם כרוע פעולותיו. ודרשו רז"ל: (ב"ב טז. א) עפרא בפומיה דאיוב שאמר (איוב לא. א) "ומה אתבונן על בתולה", באחריני לא מסתכל, אבל בדידיה מסתכל, אבל אברהם אף בדידיה לא מסתכל, שנא: הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את.

(יג) אמרי נא אחותי את. הנה זה החטא שחטא אברהם בשוגג, הוא שעליו היה גלות מצרים, ובודאי היה חטא גדול שהביא אשתו הצדיקת במכשול עון מפני פחדו פן יהרגוהו, והיה לו לבטוח בהש"י שיציל אותו ואת אשתו, ועוד שחטא בצאתו מן הארץ שנצטוה עליה מתחלה ויצא משם על אודות הרעב, והיה לו לבטוח בהש"י כי יפדנו ברעב ממות, ועל החטא הזה נגזר על זרעו גלות מצרים, כי במקום החטא שמה העונש, זה לשון הרמב"ן ז"ל. ולפי דעת רז"ל (נדרים לב. א), היה גלות מצרים בחטא שאמר (בראשית טו. ח) "כמה אדע כי אירשנה", שכן אמרו במדרש: הוא אמר: כמה אדע, והקב"ה א"ל: ידוע תדע. ונראה מזה שחשבוהו לחטא. ומ"מ בין לדעת רז"ל ובין לדעת הרב הכל היה חטא הדבור, ועליו נענשו בגלות מצרים ת"ל שנה, ומפני שהחטא הוא סבת הגלות והפורענות, נחלק לשלשה

בשם רבי יצחק אמר ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך [ועבדהו] בלב שלם ובנפש חפצה כי כל לבבות דורש ה' וכל יצר מחשבות מבין (דה"א = דברי הימים א' = כ"ה ט'), קודם עד שלא נוצר יציר מחשבתו גלויה (לפניו) [לפניו]. רבי יודן בשם רבי יצחק קודם שלא נוצרה מחשבה בלבו של אדם גלויה לפניך, רבי יודן בשם רבי ירמיה כי אין מלה בלשוני הן ה' ידעתה כולה (תהלים קל"ט ד'), קודם שלא יירש לשוני דבור הן ה' ידעתה כולה, (אין קדוש כה' כי אין בלתך, כי אין בלותיך).

[ו] ואין צור כאלהינו (ש"א = שמואל א' = ב' ב'), בשר ודם אינו יכול לצור צורה בתוך צורה והקדוש ברוך הוא צר את האדם במעי אמו, בשר ודם אינו יכול לצור צורה בתוך המים, והקדוש ברוך הוא צר צורה במים, ויאמר אלהים ישרצו המים (בראשית א' ב'), בשר ודם צריך כמה סמנים, והקדוש ברוך הוא צר את האדם מסם אחד, הגלגל הזה של עין שחור והקיפו לבן והשינים לבנות והקיפו אדום, בשר ודם צר צורה, צורתו מבילה אותו, והקדוש ברוך הוא מבילה את צורתו, אין קדוש כה' כי אין בלתך, כי אין בלותיך, בשר ודם צר צורה והוא נתן פפוסיה לתוך סמניו, והקדוש ברוך הוא אינו כן, אלא וכל דרכי הסכנת (תהלים קל"ט ג'), בשר ודם צר צורה ואינה זזה ממקומה, והקב"ה צר את האדם והוא מהלך מסוף העולם ועד סופו, בשר ודם צר צורה ואינה רואה ולא שומעת, והקדוש ברוך הוא צר את האדם והוא רואה והוא שומע, בשר ודם צר צורה ואינו יכול לעשותה באפלה, והקדוש ברוך הוא צר צורה באפלה, אשר עושיית בסתר וגו' (שם / תהלים / קל"ט ט'), בשר ודם צר צורה ואינו יכול לעשות לה אחוריים, והקדוש ברוך הוא צר צורה ועשה לה אחוריים, אחור וקדם צרתי (שם / תהלים / קל"ט ה'), בשר ודם צר צורה ואינו יכול לעשות לה קרבים, והקדוש ברוך הוא צר צורה ועשה לה קרבים, וכל קרבי את שם קדשו (שם / תהלים / ק"ג א'), שמואל בר אבא בשם רבי יוחנן שני דברים אין מכשף יכול לעשותן, ולא צייר יכול לעשותן, ושניהם מקלסין להקדוש ברוך הוא, ואלו הן הנפש והקרבים, היא שדוד אמר ברכי נפשי את ה' וכל קרבי את שם קדשו (שם / תהלים / ק"ג ג'), בשר ודם צר צורה ואין צורתו מקלסתו, והקדוש ברוך הוא צורתו מקלסתו, כל הנשמה תהלל יה וגו' (שם / תהלים / ק"נ ו'), רבי כריספא בשם רבי יוחנן בשר ודם כשהוא בא לצור צורה מתחיל מראשה ומאזניה או מאחד מכל אבריה עד שהוא גומרה, אבל הקב"ה צר את האדם כולו כאחת, שנאמר כי יוצר הכל הוא (ירמיה י' ט"ז), הוי ואין צור כאלהינו, ואין צייר כאלהינו. [ז] אל תרבו תדברו גבוהה גבוהה (ש"א = שמואל א' = ב' ג'), מדבר בבוכדנצר, ענה ואמר הא אנא חזי גוברין ארבעה וגו' דמי לבר אלהי (דניאל ג' כ"ה), רבי פנחס בשם רבי ראובן באותה שעה ירד מלאך מן השמים וסטרו, אמר לו רשע ליחה סרוחה חזור מדברך וכי יש לו בן, מיד ענה ואמר בריך אלהיך די שדרך מישך ועבד נגו די שלח [מלאכה (שם / דניאל ג' / כ"ה)], די שלח[בריה אינו כתוב כאן, אלא די שלח מלאכיה, אמר רבי ראובן אפיריטוס משלו היה.

[ח] יצא עתק מפיהם, רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי דבריהם סותרין את דבריהם, היך מה דאת אמר ויעתק משם ההרה (בראשית י"ב ח'), הפה שאמר וגם את ישראל לא אשלח (שמות ה' ב'), הוא הפה שאמר אנכי אשלח אתכם (ואת טפכם) (שם / שמות / ח' כ"ד), הפה שאמר מי ה' אשר אשמע בקולו (שם / שמות / ה' ב'), הוא הפה שאמר ויאמר מצרים אנוסה וגו' (שם / שמות / י"ד כ"ה), הפה שאמר לא ידעתי את ה' (שם / שמות / ה' ב'), הוא הפה שאמר ה' הצדיק וגו' (שם / שמות / ט' כ"ז).

[ט] כי אל דעות ה' (ש"א = שמואל א' = ב' ג'), אמר רבי תמיה אני היאך בטלו חונן הדעת בשבת, שאם אין באדם דעת היאך הוא מתפלל, אמר רבי פנחס גדולה היא הדעה שהיא ממוצעת בין שתי אזכרות, אז תבין יראת ה' ודעת אלהים תמצא (משלי ב' ה'), ואומר כי אל דעות ה', אמר רבי אלעזר גדולה דעה שהיא שקולה כנגד בית המקדש, מכון לשבתך פעלת ה' מקדש ה' כוננו ידיך (שמות ט"ו י"ז), ורבנן אמרין כל מי שאין בו דעת אסור לרחם עליו, ומה טעמיה כי לא עם בינות הוא על כן לא ירחמנו עושהו וגו' (ישעי' כ"ז י"א). [י] ולו נתכנו עלילות (ש"א = שמואל א' = ב' ג'), אין אנו יודעין אם לו נתכנו עלילות, אם עלילות שאינן מכוונות לו תלמוד לומר יודיע דרכיו למשה לבני ישראל עלילותיו (תהלים ק"ג ז'), קשת גבורים חתים וגו', איתברת קשתהון דגיבריא ותשישיא אחסינו חיליהון. שבעים בלחם נשכרו. זו פנינה שהיתה שבעה בבנים ונשתכרה. (אלא) ורעבים חזלו, חנה שהיתה רעבה מבנים חדלה, הא כיצד רבי יהודה ורבי נחמיה, רבי יהודה אומר בני בנים כבנים, רבי נחמיה אומר היה לפנינה עשרה בנים, היתה חנה יולדת אחד, ופנינה קוברת שנים, חנה יולדת שנים ופנינה קוברת ארבעה, שלשה ופנינה קוברת ששה, ארבעה ופנינה קוברת שמונה, כיון שעברה חמישי, באתה פנינה ונשתטחה על רגליה, אמרה לה בבקשה ממך התפללי על שנים ויחיו, התפללה עליהן והיו נקראין על שמה. [יא] רבי אלעזר בר רבי יוסי פתר קריה באמהות, שבעים בלחם נשכרו לאה שהיתה שבעה בבנים נשכרה, (אלא) ורעבים חזלו, רחל שהיתה רעבה לבנים חדלה, עד עקרה ילדה שבעה, (לא) לאה שהיתה עקורה מבית ולדה, ילדה שבעה (אלא) ורבת בנים אמללה, רחל שהיתה ראויה להעמיד רובן של שבטים אמללה (מי עשה כן).

[יב] ה' ממית ומחיה ה' מוריד שאול ויעל (ש"א = שמואל א' = ב' ג'), תמן תנינן עדת קרח אינה עתידה לעלות, שנאמר (במדבר ט"ז ל"ג) ותכס עליהם הארץ (וגו') [בעולם הזה, ויאבדו מתוך הקהל לעולם הבא], דברי רבי עקיבה, ר' אלעזר אומר עליהם הוא אומר ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל, רבי ברכיה בשם רבי חלבו אף שמותן אבדו מתחת (טופסיהון) [טומוסיהון], רבי יהושע בן לוי בשם רבי אמר כן היתה עדתו של קרח שוקעת ויורדת עד שעמדה חנה והתפללה עליהם ה' ממית ומחיה וגו'.

[יג] ה' מוריש ומעשיר משפיל אף מרומם (ש"א = שמואל א' = ב' ג'), מטרונא שאלה לרבי יוסי [בן חלפתא] אמרה ליה לכמה ימים ברא הקב"ה את עולמו, אמר לה לששת ימים, דכתיב כי ששת ימים עשה ה' את השמים (שמות ל"א י"ז), אמרה לו מתמן ולהבא מה יתיב עביד, בטל הוא, אמר לה חס ושלום לית הוא בטל, אלא יושב ומזוג וזוגין, אמרה ליה אף אנא אעביד כן (גזרה ואמרה פלן ישא פלנית ופלנית תנשא לפלן, אמרה ליה) אם כן הוא, אית לי אלף עבדין ואמהין, לשעה זעירא אנא יכילנא מזדווגא יתהון, אזלא לביתה ואקמתון שורין שורין, וגזרת פלנית ישא פלן ופלנית תנשא לפלן, קרצת בצפרא ואשכחת יתהון, מנהון מחטטין, מנהון מסמין, מנהון תבירין,